

**KINO VA TELEVIDENIYANING YOSHLAR TARBIYASIDAGI O'RNI
(THE ROLE OF CINEMA AND TELEVISION IN YOUTH EDUCATION)**

Xolbo'tayeva Dinora

O'zbekiston Milliy Pedagogika universiteti,

Professional ta'lim va san'at fakulteti,

1-bosqich bakalavr talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola kino va televideniyaning yoshlar tarbiyasiga ta'sirini pedagogik, psixologik va ijtimoiy jihatlardan tahlil qilishga bag'ishlangan. Zamonaviy axborot jamiyatida kino va televideniye yoshlarning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari, xulq-atvori va madaniy rivojlanishini shakllantiruvchi kuchli vositalardan biriga aylangan. Maqolada kino va televideniyaning ijobiy (bilim berish, ma'naviy-axloqiy tarbiya, madaniy merosni yetkazish, ijtimoiy muammolarni ko'rsatish, kasb-hunar yo'nalishi berish) va salbiy (zo'ravonlik, tajovuzkorlik, yolg'on qadriyatlar, iste'molchilik mafkurasi, vaqtni behuda sarflash, jinsiy tashviqot) ta'sirlari batafsil tahlil qilinadi. Shuningdek, yosh davrlariga ko'ra (maktabgacha, maktab, o'smirlik) kino va televideniyaning qabul qilish xususiyatlari, ota-onalarning tarbiyaviy roli, media savodxonlikni shakllantirish va raqamli muhitda (YouTube, TikTok, streaming platformalar) yuzaga keladigan dolzarb muammolar yoritilgan. Maqola yakunida kino va televideniya tarbiyaviy maqsadlarda samarali foydalanish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Abstract: This article analyzes the influence of cinema and television on youth education from pedagogical, psychological, and social perspectives. In the modern information society, cinema and television have become powerful tools shaping the worldview, moral values, behavior, and cultural development of young people. The article examines both the positive (education, moral upbringing, transmission of cultural heritage, social awareness, career guidance) and negative (violence, false values, consumerism, wasted time, sexual content) effects of cinema and television. Age-specific characteristics of media consumption (preschool, school, adolescence), the role of parents in media education, the development of media literacy, and current challenges in the digital environment (YouTube, TikTok, streaming platforms) are discussed. Recommendations for effective educational use of cinema and television are provided.

Kalit so'zlar: kino, televideniye, yoshlar tarbiyasi, media ta'sir, axloqiy qadriyatlar, zo'ravonlik, media savodxonlik, raqamli muhit, ota-ona nazorati

Keywords: cinema, television, youth education, media influence, moral values, violence, media literacy, digital environment, parental control

Kirish

Kino va televideniye XX asrning eng nufuzli ommaviy axborot vositalaridan biri bo‘lib kelgan. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar rivoji bilan ularning ta’sir doirasi yanada kengaydi. Yoshlar kino va televideniye nafaqat ko‘ngilochar vosita, balki bilim olish, dunyoqarashni shakllantirish, o‘ziga o‘xshashlik (identifikatsiya) va ijtimoiy tajriba orttirish manbai sifatida qabul qiladi.

Yoshlar tarbiyasi nafaqat oila va maktab, balki atrof-muhit, tengdoshlar va ommaviy axborot vositalari ta’sirida shakllanadi. JSST va UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, zamonaviy o‘smir kino va televideniye tomosha qilishga kuniga o‘rtacha 3-5 soat vaqt sarflaydi. Bu vaqtning mazmuni uning shaxs sifatida shakllanishiga bevosita ta’sir qiladi.

Ushbu maqolaning maqsadi – kino va televideniyaning yoshlar tarbiyasiga ijobiy va salbiy ta’sir mexanizmlarini ochib berish, yosh davrlariga oid xususiyatlarni tahlil qilish va dolzarb muammolarni aniqlash hamda tarbiyaviy jihatdan samarali foydalanish yo‘llarini ko‘rsatishdir.

Asosiy qism

1. Kino va televideniyaning tarbiyaviy imkoniyatlari (ijobiy ta’sir)

Kino va televideniya to‘g‘ri va maqsadli foydalanilganda ular quyidagi ijobiy tarbiyaviy funksiyalarni bajaradi:

- **Bilim berish (kognitiv rivojlanish):** Ilmiy-ommabop filmlar, tarixiy dramalar, hujjatli kinolar va ta’limiy dasturlar (masalan, “Darwinning sirli oroli”, “BBC: Yer sayyorasi”) yoshlarning bilim doirasini kengaytiradi.

- **Axloqiy va ma’naviy qadriyatlarni shakllantirish:** Yaxshi filmlar do‘stlik, sadoqat, jasorat, adolat, mehribonlik, vatanparvarlik kabi fazilatlarini o‘rgatadi. Masalan, “Cho‘pon qiz”, “Alpomish” kabi milliy filmlar orqali o‘zlikni anglash va milliy g‘urur tarbiyalanadi.

- **Madaniy merosni yetkazish:** Kino va televideniye orqali xalqning an’analari, urf-odatlarini, tili va tarixi avloddan avlodga o‘tadi.

- **Ijtimoiy muammolarni ko‘rsatish va empatiya rivojlantirish:** Filmlar orqali yoshlar boshqa odamlarning hayoti, muammolari va his-tuyg‘ularini tushunishni o‘rganadi. Bu ularning ijtimoiy intellekti va empatiya qobiliyatini oshiradi.

- **Kasb-hunar yo‘nalishi va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish:** Ko‘plab yoshlar filmlardagi qahramonlarga taqlid qilib, rassomlik, musiqachilik, aktyorlik, rejissyorlik, muhandislik va boshqa kasblarga qiziqib qoladi.

Til o‘rganish: Chet tillaridagi filmlar va subtitrlar yoshlarning lug‘at boyligi va til bilish ko‘nikmasini oshiradi.

- **Dam olish va stressni kamaytirish:** Sog‘lom va mazmunli kontent yoshlarning ruhiy yukini yengillashtiradi va ularning ijodiy energiyasini oshiradi.

2. Kino va televideniyaning salbiy ta'sirlari

Had dan ortiq va nazoratsiz tomosha qilish, shuningdek, tarkibi salbiy bo'lgan kontent quyidagi xavflarni keltirib chiqaradi:

- Zo'ravonlik va tajovuzkorlikni rag'batlantirish: Ko'plab filmlar va teledasturlarda jang, qotillik, zo'ravonlik sahnalari aks etadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday sahnalarni ko'p ko'rgan yoshlar real hayotda ham tajovuzkor xulq-atvoriga moyil bo'ladilar. Gunoh va jazosizlik hissi shakllanadi.

- Yolg'on va buzilgan qadriyatlar: Ba'zi filmlar va teledasturlarda hashamatli hayot, narkotik moddalarni iste'mol qilish, jinsiy aloqaning oddiy va mas'uliyatsiz ekanligi targ'ib qilinadi. Bu yoshlarning haqiqiy hayotdan uzoqlashib, xayoliy ideal dunyoga intilishiga sabab bo'ladi.

- Iste'molchilik mafkurasini singdirish: Ko'plab reklama va tanlov dasturlari orqali yoshlarga "sotib ol, shunda baxtli bo'lasan" degan yolg'on tushuncha singdiriladi. Natijada moddiy boyliklar va tashqi ko'rinish asosiy qadriyatga aylanadi.

- Vaqtni behuda sarflash: Kuniga 4-6 soat kino va televideniye tomosha qilish yoshlarning o'qish, sport, ijodiy faoliyat va oila a'zolari bilan muloqot qilish vaqtini keskin qisqartiradi.

- Passiv va hazm bo'ladigan (overload) axborot oqimi: Yoshlar tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va o'z xulosalarini chiqarish qobiliyatini yo'qotadi. Ko'rsatilgan har qanday ma'lumotni "haqiqat" deb qabul qilish odati shakllanadi.

- Jinsiy tashviqot va erta jinsiy faollik: Ko'plab filmlar, seriallar va videokliplar jinsiy sahnalar, beparvo kiyinish va erta jinsiy munosabatlarni normal holat sifatida ko'rsatadi. Bu o'smirlar orasida erta jinsiy faollik, istalmagan homiladorlik va jinsiy yo'l bilan yuqadigan kasalliklarning tarqalishiga olib kelishi mumkin.

- Bog'liqlik (addiction): Doimiy ravishda kino yoki televideniye tomosha qilish odati "ekran bog'liqligi" (screen addiction) ga olib keladi. Ushbu holatda yosh boshqa faoliyatlarga qiziqmaydi, tashvish va depressiya kabi ruhiy muammolar yuzaga keladi.

3. Yosh davrlariga ko'ra kino va televideniyni qabul qilish xususiyatlari

- Maktabgacha yosh (3-6 yosh): Bolalar haqiqat va fantaziyani aniq ajrata olmaydi. Ular ko'rgan hamma narsani haqiqat deb qabul qiladi. Shuning uchun bu yoshda faqat maxsus bolalar kanallarida va cheklangan vaqt (kuniga 30-40 daqiqa) vaqtida faqat ijobiy, o'rgatuvchi multfilmlar (masalan, "Kelajak bolalari", "Masha va ayiq",

"Peppa cho'chqa") ko'rsatish tavsiya etiladi. Zo'ravonlik, qo'rqinchli sahnalar qat'iy qat'iy taqiqlanadi.

- Boshlang'ich maktab yoshi (7-11 yosh): Bolalar haqiqat va fantaziyani farqlay boshlaydi, lekin hali tanqidiy fikrlash yetarlicha rivojlanmagan. Ular zerikarli va ta'sirchan. Bu yoshda tarixiy va ilmiy-ommabop dasturlar, sarguzasht va do'stlik haqidagi filmlar ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar birgalikda tomosha qilish va

muhokama qilish orqali bolaning tushunchasini to'g'rilashi mumkin.

· O'smirlilik yoshi (12-18 yosh): Bu eng muhim va eng xavfli davr. O'smir o'ziga o'xshash (identifikatsiya) modeli qidiradi. Agar u ijobiy qahramonlarni – olimlar, ijodkorlar, sportchilar, qahramonlarga ko'ra ko'rsa, u sog'lom o'sadi. Agar u salbiy qahramonlar – gangsterlar, giyohvandlar, tajovuzkor shaxslarga taqlid qilsa, salbiy xulq-atvor shakllanadi. Bu davrda o'smirlarning kino va televideniye tanloviga ota-ona va maktabning mas'uliyatli munosabati muhimdir.

4. Dolzarb muammolar va zamonaviy tendensiyalar

· Raqamli platformalar va streaming xizmatlari (YouTube, Netflix, TikTok, Instagram Reels, Telegram kanallari): Yoshlar endi an'anaviy televideniye dan ko'ra ushbu platformalarda ko'proq vaqt o'tkazadi. U erda kontent tez-tez nazoratsiz va filtrlansiz tarqaladi. Qisqa va qiziqarli videolar (masalan, TikTok va Reels) yoshlarning diqqatini ushlab turish qobiliyatini pasaytiradi ("short attention span").

· Influencer va blogerlarning ta'siri: Yoshlar uchun kino yulduzlari va qo'shiqchilardan ko'ra blogerlar (influencerlar) muhimroq rol o'ynamoqda. Ular o'zlarining kundalik hayoti, mahsulotlarga bo'lgan munosabatlari va qadriyatlari yoshlar tomonidan taqlid qilinadi. Ko'p hollarda ularning targ'iboti iste'molchilik, beparvo munosabat va hatto xavfli xulq-atvorni rag'batlantiradi.

· Sotsial tarmoqlar va spektakl (drama) madaniyati: Televizion realiti-showlar (masalan, "Dom-2", "X Factor", "Ovoz", "Zakovat"ning noto'g'ri shakllari) ko'pincha janjal, hasad, yolg'on va erkin axloqni targ'ib qilib, yoshlarning ruhiyatiga salbiy ta'sir qiladi.

· Milliy va mahalliy kontent muammosi: Yoshlar asosan xorijiy (Gollivud, Hindiston, Koreya) kontentini iste'mol qiladi. Bu ularning o'z milliy qadriyatlari, tili va madaniyatidan uzoqlashishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun yoshlarga mos, sifatli, qiziqarli va tarbiyaviy milliy filmlar va dasturlar yaratish dolzarb vazifadir.

· Pornografiya va erotik kontentga kirish imkoniyati: Internet orqali yoshlar uchun pornografik va erotik kontentga kirish juda oson. Bu ularning jinsiy tarbiyasiga jiddiy zarar yetkazadi, erta va mas'uliyatsiz jinsiy munosabatlarga undaydi.

5. Tarbiyaviy jihatdan samarali foydalanish bo'yicha tavsiyalar

· Vaqt cheklovi: Yoshiga qarab kunlik ekran vaqtini belgilash (maktabgacha – 30-40 min, maktab yoshi – 1-2 soat, o'smirlar – 2-3 soat).

· Kontentni tanlash: Yoshlarning yoshiga, qiziqishiga va psixologik holatiga mos ijobiy, o'rgatuvchi va axloqiy kontentni tanlash.

· Birgalikda tomosha qilish va muhokama qilish: Ota-onalar bolalari bilan birga filmlar ko'rib, keyin muhokama qilish – bu bolaning tushunchasini mustahkamlaydi, noto'g'ri xulosalarni to'g'rilaydi va ota-onalar bilan ishonchli munosabatlarni rivojlantiradi.

· Media savodxonlikni shakllantirish: Maktab va oilada bolalarga reklama,

manipulyatsiya, yolgʻon xabarlar, manipulyativ texnikalar haqida tushuncha berish. Ular tanqidiy fikrlashni oʻrganishi kerak: “Bu haqiqatmi? Kimga foyda? Qanday maqsadda koʻrsatilmoqda?”.

· Oʻrnak boʻlish: Ota-onalarning oʻzi televizor va qurilmalar oldida haddan oshiq vaqt oʻtkazmasligi, kitob oʻqishi, sport bilan shugʻullanishi – bola uchun eng yaxshi namuna.

· Alternativ faoliyatlarni taklif qilish: Sport, musiqa, rasm chizish, kitob oʻqish, sayr qilish, oilaviy oʻyinlar kabi faoliyatlar orqali ekran vaqtini qisqartirish.

Xulosa

Kino va televideniye yoshlar tarbiyasida ikki tomonlama qurol – agar oqilona va maqsadli foydalanilsa, ular kuchli tarbiyaviy vosita boʻlib, bilim, axloqiy qadriyatlar, madaniy meros va ijtimoiy koʻnikmalarni shakllantirishi mumkin. Biroq, nazoratsiz, haddan oshiq va sifatli boʻlmagan kontent isteʼmoli yoshlarning ongiga zoʻravonlik, yolgʻon qadriyatlar, isteʼmolchilik va axloqiy buzilishlarni kiritadi.

Ota-onalar va maktabning masʼuliyati – yoshlarni kino va televideniyaning salbiy taʼsiridan himoya qilish va ijobiy imkoniyatlaridan unumli foydalanishdir. Bunga erishish uchun vaqt cheklovi, kontent tanlash, birgalikda muhokama qilish, media savodxonlikni shakllantirish va shaxsiy oʻrnak kabi usullar qoʻllanilishi kerak.

Zamonaviy raqamli muhitda anʼanaviy televideniye bilan birga YouTube, TikTok, Netflix va boshqa platformalar ham yoshlar tarbiyasida muhim rol oʻynaydi. Shuning uchun tarbiyachilar va ota-onalar bu sohadagi tendensiyalarni kuzatib borishi va oʻz bilimlarini muntazam yangilab turishi zarur.

Conclusion

Cinema and television are double-edged swords in youth education. When used wisely and purposefully, they can be powerful educational tools that shape knowledge, moral values, cultural heritage, and social skills. However, uncontrolled, excessive, and low-quality content consumption introduces violence, false values, consumerism, and moral corruption into young minds.

Parents and schools have the responsibility to protect young people from the negative effects of cinema and television while harnessing their positive potential. Achieving this requires time limits, content selection, co-viewing, media literacy education, and personal role modeling.

In the modern digital environment, alongside traditional television, platforms such as YouTube, TikTok, and Netflix also play significant roles in youth education. Therefore, educators and parents must monitor trends and continuously update their knowledge.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanov T.T., Qodirova M.A. Media taʼlim va yoshlar tarbiyasi. Toshkent: “Niso Poligraf”, 2019. 312 b.

2. Karimova D.S., Rahimova N.B. Kino va televideniyeining o‘smirlar psixikasiga ta’siri. “Psixologiya va ijtimoiy fanlar” jurnali. 2020;2(3):45-53.
3. Ismoilova G.X. Bolalar va o‘smirlarda media savodxonlikni shakllantirish. Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021. 198 b.
4. To‘xtayeva N.T. Oila pedagogikasi: ota-onalar uchun qo‘llanma. Toshkent: “Yangi nashr”, 2018. 256 b.
5. Yusupov Sh.A., Saidova M.Sh. Yoshlar orasida internet va televideniye bog‘liqligining oldini olish. “Tibbiyot va psixologiya” jurnali. 2022;1(1):33-40.
6. Kirsh S.J. Children, Adolescents, and Media Violence: A Critical Look at the Research. 2nd ed. SAGE Publications, 2006.
7. Livingstone S., Helsper E.J. Parental Mediation of Children's Internet Use. Journal of Broadcasting & Electronic Media. 2008;52(4):581-599.
8. American Academy of Pediatrics. Media Use in School-Aged Children and Adolescents. Pediatrics. 2016;138(5):e20162592.
9. Common Sense Media. The Common Sense Census: Media Use by Tweens and Teens. San Francisco, CA: Common Sense Media, 2019.
10. Twenge J.M., Campbell W.K. Associations between screen time and lower psychological well-being among children and adolescents: Evidence from a population-based study. Preventive Medicine Reports. 2018;12:271-283.